

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.12.15>

Volume 6/3

2022 p. 314-329

XIX. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA BULGAR EDEBİYATINDA YENİ ARAYIŞLAR

NEW SEARCHES IN BULGARIAN LITERATURE IN THE SECOND HALF OF THE 19 TH CENTURY

Emine İNANIR*

ÖZ

1870-li yılların sonunda olgunluk dönemini yaşayan Bulgar Uyanış Çağı, Bulgarların bağımsızlıklarını kazanmış olmalarından Osmanlı'ya karşı neredeyse tüm olumsuz etkenlerden arınmış, yeni kültürel modeller arayışına girmiştir. Mitolojik model ve mekânlar genelde aydın ve yazarlar tarafından üretilir. Bu dönemde P.R. Slaveykov, L. Karavelov, Z. Stoyanov gibi yazar ve şairlerin yarattığı mitlerin, mitolojileştirilmiş imgelerin XIX. yüzyılda kilise bağımsızlığı mücadelesinden, Panslavizm eğiliminden, 1876 yılı Nisan Ayaklanmasından, Osmanlı-Rus Savaşından (1877-1878) ve eğitimdeki yeniliklerden esinlendiği anlaşılmaktadır.

Çalışmamızda D. Çintulov, P.R. Slaveykov ve İ. Vazov'un şiirleri, Z. Stoyanov'un *Bulgar Ayaklanmaları Üzerine Notlar (Zapiski po bulgarskite vastaniya)*, Sv. Milarov'un *İstanbul Zindanlarından Hatıralar (Spomeni ot Tsarigradskite tmnitsi)* adlı eserler incelenmeye alınmıştır. Belirtilen metinler ayaklanma, savaş dönemi ve hemen sonrası 'zapiski'(notlar, anı yazıları) türü ya da devlet 'historiyografi'si (tarih yazıcılığı) olarak ortaya çıkar. Notlarda ('zapiski') irdelenen konular geçmiş olaylarla, tarihle ilintili, zafer-yenilgi, sevinç-hüzün, kahramanlık-zalimlik eksenleri üzerine kurgulanan konulardır. Burada yazarların başlıca amaçları, olayların neden olduğu değil, nasıl gerçekleştiğini anlatmaktır.

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, E-mail: eminar@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1272-229X, İstanbul, Türkiye.

Olayların merkezinde yazar (anlatıcı) yerleştirilir, olay örgüsü de onun çevresinde gelişmektedir.

Amacımız, kendi içinde modernleşme evresine adım atan Bulgar edebiyatı yazarlarının, devrimci hareket ve savaş gibi dramatik konuları sanatsal bir yaklaşımla kaleme aldıklarını ve 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı öncesi yaygın olan “İvan Dede” (Kurtarıcı) mitleştirilmiş imgenin yanı sıra, eserlerinde “Balkanların Aslanı”, “Balkanlarda Ölümsüz Olanlar”, “Deli Başlar”, “Mati Bulgariya” gibi yeni mitolojik model ve yeni yaratılan imgelerin yazınsal birer estetik ilkeye dönüştüklerini göstermektedir. Ayrıca, Sv. Milarov’un *İstanbul Zindanlarından Hatıralar* adlı eserinde İstanbul’u Venedik ile karşılaştırmış olması, yazarın savaş ve siyasi konulardan uzaklaşıp, uzlaşmayı mitlerde değil, kültürel bir alanda aradığına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Bulgar Edebiyatı, Bulgar Uyanış Çağı, Panslavizm, Osmanlı–Rus Savaşı, Mitolojik Söylem.*

ABSTRACT

Having reached its peak at the end of 1870’s, the Bulgarian Revival Period was free from almost all negative factors against the Ottomans by virtue of gaining its independence and was in search of new models. Mythopolitical models and places are generally created by writers and intellectuals. During this period modals and myths created by writers and poets such as P.R. Slaveykov, L. Karavelov, Z. Stoyanov from 19th century struggle from the independence of church, 1876 April Revolution, Panslavism tendency, 1877-1878 Ottoman-Russian War are understood to be inspired by the reforms in education. In this study following works are examined: D. Chintulov’s, P.R. Slavekov’s and I.Vazov’s poems, Z. Stoyanov’s *Zapiski po bulgarskite vastaniya (Notes on Bulgarian Uprisings)*, Sv. Milarov’s *Spomeni ot Tsarigradskite timnitsi (A memorial from the dungeons of Istanbul)*. These texts appear to be the types of notes of either war or post-war periods or government history. Topics discussed in these notes are related to past historical events, constructed on the axes of victory-defeat, joy-sorrow and bravery-cruelty issues. Here the main objectives of the authors are not to reveal what caused the events but to explain how they happened. Authors (narrator) are placed in the center and the plot develops around them. Our aim is to show how the Bulgarian writers, who have stepped into the stage of modernization, write out dramatic themes like revolutionary movements and war, turn into literary principles the new myths and mythical images such as ‘The lion of the Balkans’, ‘Immortal heroes of the Balkans’, ‘Crazy Heads’ and ‘Mather Bulgary’ along with the mythical models prevalent before Ottoman-Russian war 1877-1878, the mythical’s image

'Ivan Dede' (saviour) in their works. Although Milarov's comparing Istanbul with Venice in his work called 'A memorial from the dungeons of Istanbul' points out author's search of adjustment in a cultural platform away from political and warfare subjects.

Keywords: *Bulgarian Literature, Bulgarian Revival Period, Pan Slavism, Ottoman-Russian War, Mythological Concept.*

Giriş

Alman klasik felsefesinden esinlenen F.İ. Buslayev (1818-1897) mitolojik söylem konusunda önemli çalışmalara imza atmıştır. Araştırmacıya göre halklar arasında dolaşan mitler ve efsaneler, "halkların yaşam koşulları ve tarihsel kaderlerinin temelleri üzerinde yatan; inançlar ve kurgusal yaratıcılıklar sayesinde oluşan ilk ve parlak fikirler" olduğunu ileri sürer (M.V. Novikov ve T.B. Perfilova, 2012:207-215). Bu bağlamda, Balkan halkları arasında, özellikle Bulgar edebiyatında (knijnina) XVII. yüzyıldan başlayarak XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar *orthodoxa Graecor* (Yunan Ortodoks kültürü), *Slavia romana* (Katolik Roma ile bağlantılı olan Slav kültürü), *Slavia orthodoxa* (Doğu Slav kültürü) kültürel modellerinin etkili olduğu görüşü yaygındır (Nikolova, 2004: 58-59).

Uyanış Çağı Bulgar aydınları, söz konusu kültürel model ve örnekler bağlamında, çalışmalarını yürütebilecekleri bir mito-politik mekân tam olarak yaratamamışlardır. XVIII. yüzyıl sonu ile XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde yazılan sadece birkaç eserde ortak Güney Slav topluluğu düşüncesine rastlamak olasıdır.

İllirizm ve Sarmatizm. Kültürel ve ideolojik bir model olarak Pan Slavizm

Rus asıllı araştırmacı A.M. Paçenko'ya göre, Barok akımıyla birlikte Slavcılık düşüncesi *Sarmatizm* ve *İllirizm* (Güney Slav birliği) olmak üzere iki efsanevi kültürel katman ile kendini tanımlamaktadır (A.M. Paçenko, 1996:146-152). *Sarmatizm* ilkeleri, Reçi Pospolita'da (Lehistan) söz sahibi olan Şlyahıçlerin (toprak ağalarını) ideolojisi olarak ortaya çıkar. Adı geçen ideolojik ve kültürel model, ortak Slavcılık düşüncesinin denli karmaşık aşamalardan geçtiğini göstermektedir. Bu kültürel modele göre Lehler,

tüm Slavların *Sarmat*¹ halkı soyundan gelmekte olduğunu ileri sürerek mitolojik *Sarmat* ilkelerine sahip çıkmaktadır. Bu ilkelere göre Slavlar, Sarmatlara yakışır bir biçimde eğitim almalı, dünyadaki gelişmelerden geri kalmamalı, toprağına bağlı, şövalye ruhlu askerler olmalıdırlar (İnanır, 2004:125).

Sarmatizm ve yukarıda belirttiğimiz tüm kültürel modeller XVII. yüzyılda tek bir halkın kapalı ve donuk ideolojisine dönüşmeye başlar. Bu durum, Slav halkları arasında en güçlü ülke konumunda olan Rusya tarafından reddedilir. Söz konusu modellerin ilkeleri, I. Petro'nun (1682-1725) "Avrupalılaştırma" ve yayılma politikasına ters düşmektedir (İnanır, 2004:125). XVIII. yüzyılda kendine güvenini yeni yeni kazanmaya başlayan Rusya, henüz ortak bir Slav modeli oluşturamamıştır. Ancak, dönemin Rus yazarları, Batı ile Slav dünyası arasında adeta bir köprü görevini üstlenmişlerdir.

XIX. yüzyılın 30 ve 40'lı yıllarında Hırvatistan ve Sloveniya topraklarında birçok araştırmacı Dalmaçyalı Mavro Orbini'nin (1563-1614) *Slavların Çarlığı* (*Tsarstvo Slavyan*) adlı çalışmasına dayanarak ilk Slav vatanının Avrupa'nın güneyi olduğunu iddia etmekle birlikte ortak Güney Slav topluluğu düşüncesini, *İllirizm*'i savunmaktadır. Ruslar tarafından reddedilen bu görüşün yerine XIX. yüzyılın 40'lı yıllarında başta K.S.Aksakov (1817-1860) olmak üzere A.S. Homyakov (1804-1860), İ.V. Kireyevskiy'nin (1806-1856) de yer aldığı Rus aydınlarınca *Panslavizm* adı altında yeni bir Slav modeli oluşturulur. *Panslavist* hareketinin amacı, Rusya'nın önderliğinde, bütün Slav halklarını birleştirecek bir yapı, bir devletin kurulmasıdır (Kurat, 1987:333-334). Çar II. Aleksandr döneminde, Rus düşünce ve politik yaşamında en önemli ve en etken akımlardan birisi olur. Panslavist fikirlerinin önemli destekçilerinden, bu ideolojinin biçimlenmesi sağlayan N. Ya. Danilevskiy'dir (1822-1885). *Rusya ve Avrupa* (1869) adlı çalışmasında bu akımın ilkelerini ortaya koyan Danilevskiy, Rusların her şeyden önce Türkleri Avrupa'dan kovmalarını ve İstanbul merkez olmak üzere bir Slav devleti kurmalarını Rusya'nın en önemli misyonu olarak görmektedir (Kurat, 1987:343-

¹ Sarmatların MÖ. 2.yüzyılın başlarından sonra büyük bir güç olarak ortaya çıkmalarıyla birlikte Sarmatia başlangıca göre çok daha geniş bir coğrafyaya verilen ad olmuştur. Sarmatia'nın kuzey sınırını Okyanus batı sınırını Vitül nehri, doğu sınırını ise İtil Nehri oluşturmuştur. ([https://turkctarih.com/tarih-cagları/tarih-oncesi/on-türkler/sarmatlar-3/\(26.10.2022\)](https://turkctarih.com/tarih-cagları/tarih-oncesi/on-türkler/sarmatlar-3/(26.10.2022)))

344). F.M. Dostoyevskiy (1821-1881) de Danilevskiy gibi Panslavistlerin görüşlerini desteklemektedir.

Uyanış Çağında Bulgar Aydınlarının Bağımsızlık Hareketleri ve Edebiyata Yansımaları

Rusların Balkanlara inmek ve burada yaşayan Slav halklarını kendi himayesine almak, Türkiye ve Boğazlarda hakim bir duruma gelme emelleri XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde hız kazanır.

Osmanlı Devleti'nde ise 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı, Müslüman olmayanlara Müslüman olanlarla eşit hakların verilmesini öngörmektedir. Tanzimat'ın yarattığı bu yenilikçi ve özgürlükçü hava, Bulgarların bağımsız kilise ve eğitim girişimlerinde yüreklendirir. Bunun yanı sıra, Balkanlar'daki başka halklar gibi Bulgarlar arasında da XIX. yüzyılda ulusalcılık düşünceleri yayılmaya başlayınca, Bulgarlar ilk önce "asırlarca dini tahakkümleri altında buldukları Rum Ortodoks Kilisesi'nden ayrılıp, dini mezhebi istiklallerini temin etmek, yani kendilerine mahsus bir kilise kurmak üzere"(Şentürk, 1992:215) mücadeleye girişirler.

Birkaç başvurudan sonra 1849 tarihinde İstanbul'da "Bulgarlara mahsus bir papaz hanesi" inşası için gerekli izin verilir. T. Jeçev'in (1929-2000) *Bilgarskiyat Velikden ili Strastite Bulgarski (Bulgarların Paskalyası ya da Bulgarların Tutkuları, 1975)* adlı eserinde de vurguladığı gibi Bulgarların Uyanış Çağı'ndaki en önemli başarılarından biri Rum Kilisesi'nden bağımsız bir Bulgar Kilisesi'nin kurulmuş olmasıdır (Jeçev, 1980:92). Bulgarların Yunanlılardan bağımsız bir kilise istekleri, ulusal özerkliğe götüren yolun sadece ilk aşamasıdır. Bu olaylar, XX. yüzyılın 60'lı yıllarında Bulgarların kültürel yaşamında önemli gelişmelere yol açar. Bulgar kültürünün en büyük ve en önemli kültür merkezi olan İstanbul'da, ilk Bulgar gazetesi *Tsarigradski vestnik (İstanbul Gazetesi, 1848-1862)* baskısı devam ederken, P.R. Slaveykov'un *Gayda* adında ilk Bulgar hiciv ve mizah gazetesi İstanbul'da yayına başlar (Lekov, 2001:14-15). Yine P.R. Slaveykov'un girişimleri ve İstanbul doğumlu, Bebek Katolik Koleji'nde eğitim almış olan Sv. Milarov'un katkıları ile (1868-1869 yıllarında) Bulgarlar arasında Anglo-Sakson kültürünü yaymayı amaçlayan *Makedonya* adlı bir gazete baskıya hazırlanır.

60'lı yılların sonu ile 80lerin başını (Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonu) kapsayan bu süreç, zaman olarak oldukça kısa olsa da, kendi içine önemli tarih ve aşamalar sığdırabilmiştir. İstanbul'da Bulgar cemaati bağımsız Bulgar Ortodoks Kilisesi kurma çabalarını sürdürmektedir. Rusya'da hem hükümet, hem Panslavistler, Fransa ve Avusturya'nın Slavlar üzerindeki etkisini ve Katolikliği seçen Bulgarların sayısını azaltmak için ayrı bir Bulgar Ortodoks Kilisesi'nin kurulmasını desteklemektedirler. Bu gelişmeler üzerine 11 Mart 1870 tarihinde, bir ferman ile İstanbul'da bağımsız Bulgar Kilisesi'nin (Ekzarhanesi'nin) kurulmasına izin verilir. Ancak Bulgarların sorunu Ekzarhane'nin kurulmasıyla çözülememiştir. Bulgar Kilisesi'nin bağımsızlığı, Babıalı tarafından onaylandıktan sonra da Rusya'da eğitim görmüş olan çoğu Bulgar milliyetçi, öteki Balkan halkları gibi özerklik yoluyla bağımsızlıklarını kazanmak için mücadele etmeye devam ederler.

27 Nisan 1876'da Otluk köyünde toplanan Bulgar komitecileri, Filibe, Sofya, İhtimam ve diğer önemli merkezlerin yakılıp yıkılmasına, Müslüman halkın öldürülmesine ve mümkün görülen yerlerde hükümetin ele geçirilmesine karar verirler (Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi, 1985:16).

İlk olarak 1875 yılında Eski Zara Ayaklanması, onun hemen ardından 1876 1876'da ise Nisan Ayaklanması (Aprilsko vıstaniye) olmuştur. Bu süre içinde birçok Müslüman köyüne saldıran çeteciler, 3000'e yakın evi yakmış, 1 000 kadar Müslümanı öldürmüş, köprüler ve demiryollarını tahrip etmişlerdi. Ancak bundan sonra harekete geçebilen Osmanlı Hükümeti isyanları bastırabilmiştir (Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi, 1985:16).

Yaşanan trajik olaylara karşı dönemin edebiyatında oldukça farklı gelişmeler yaşanır, toplumsal içerikli yazılarda büyük bir artış izlenir. İvan Vazov (1850-1921) şiirlerinde söz konusu dönemi şu dizelerle özetler:

“Sadece birkaç gün geçti, yavaş ve gizlice,/ birkaç yüzyılı birden halk yavaş yavaş aşmış oldu...” (çev. E. İ.)

“И в няколко дена, тайно и полека / Народа порасна за няколко века.” (Nikolova, 2004:260).

Osmanlı Devleti'nde Balkanlarda XIX. yüzyılının ilk yarısında gelişen olayları dikkate aldığımızda, Bulgar toplumunda ve özellikle aydın kesimde, **Giriş** bölümünde söz edilen kültürel modellerin birbirini takip eden aşamalardan geçtiğini görmekteyiz.

Felsefi çalışmaların ve tartışmaların Avrupalı bir düzeye geçmesi yönünde Petar Beron, İvan Seliminski, V. Aprilov, Yuriy Venelin, Marko Balabanov'un önemli katkıları olur. Dilbilimsel çalışmaları alanında ise İvan Momçilov ile Nayden Gerov'un, fen bilimleri alanında Petar Beron, İvan Güzelev, V. Stoyanov-Beron'un katkıları da yadsınamaz.

1840'larda *Slavistika*'nın (Slav Dilbilimi) temellerini atan Rus asıllı tarih, halkbilim ve dilbilim araştırmacısı Yuriy Venelin (1802-1839), eserlerindeki tarihsel temalarla Bulgar Uyanış Çağı yazar ve şairlerinden Georgi S. Rakovski'ye (1821-1867), Petko R. Slaveykov'a ve Dobri Çintulov'a öncülük eder ve büyük ölçüde etkiler (Topalov, 1999:60-61).

“Dyado İvan” (İvan Dede), kurtarıcı anlamında kullanılan mitolojik imge uzunca bir süre Uyanış Çağı Bulgar edebiyatında hakimiyetini sürdürür. Bu örneğin ilk çıkış tarihi konusunda Bulgar edebiyatı tarihçileri arasında henüz ortak bir görüş olmamakla birlikte araştırmacı A. Andreev'in bir makalesinde XVII. yüzyıla işaret eder (Radev, 1997:72-73). Ancak, yukarıda belirtmiş olduğumuz verilerden de anlaşıldığı üzere bu varsayım çok olası değildir.

İ. Radev'in de vurguladığı gibi Uyanış Çağı'nda “Dyado İvan” (İvan Dede) mitolojik modelinin ilk yazılı kanıtı, İ. Seliminski'nin (1799-1867) XIX. yüzyılın 50'lerinde kaleme aldığı yazılarda ortaya çıkar. Seliminski'nin sözleri doğrudan bu modelin etimolojik yapısını açıklamaktadır:

“Bizim Bulgarlar, kendi aralarında gizlice konuşurken, Türklere yeşil başlıklarından dolayı “yeşiller” derler. Yine bizimkiler, ötekilerden ayırmak için Ruslara - İvan, Rus imparatoruna ise “Dyado İvan” (İvan Dede) derler.” (Radev, 1999:72-73)

Uyanış Çağında, Bulgar halkının büyük bir çoğunluğunda özgürlük hayalleri daha önce de belirtildiği gibi Rusya ile ilintilidir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan ve 80-90'lı yıllara kadar devam eden süreçte Bulgar edebiyatında toplumsal psikolojik konular ağırlık kazanmaktadır. L. Ergenç'in de öne sürdüğü gibi, Bulgar yazarları 60-70'li yıllarda Osmanlı yönetimine ve onun öz toplumu olan Türklere karşı besledikleri duygu ve tepkilerini anlatmakla birlikte, Osmanlı egemenliğine karşı savaş çağrısı da yapmaktadır (Ergenç, 1989:21). Dönemin eserlerinden Türk ve Balkan (başta Bulgar halkı olmak üzere) halkları arasında beş yüz yıllık barışın ve dayanışmanın sona erdiğini görmekteyiz.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesi ve savaş döneminde Bulgar edebiyatında ağırlıklı olarak savaş temasının ve “Dyado İvan” (İvan Dede) imgesinin kullanıldığı ve işlendiği gözlenmektedir. Yazar Mehmed Niyazi'nin, “*Avrupalı gazetecilerin ‘Büyük Beyaz Peder’ diye adlandırdıkları Rus Çarı II. Aleksandr’ın ‘savaş başlar başlamaz Plevne alınacaktır; aksini düşünmek acizliktir, biz Ruslara yakışmaz’*” sözleri bu yeni imgesel modelin çıkış noktalarını işaret etmektedir (Niyazi, 2011:202).

Adı geçen savaş bu bağlamda yorumlayan yazar ve şairler arasında D. Çintulov, P. R. Slaveykov, İ. Vazov, K. Hristov yer almaktadır.

Savaş öncesi ve sonrası Bulgar edebiyatı, kültürü ve toplumsal yaşamının önde gelen isimlerinden D. Çintulov (1822–1886), “*voyvodaların ve şairlerin kenti*” olarak betimlediği İslimiye’de (Sliven) doğup yetişmiştir. 1840-1849 tarihleri arasında Çintulov Odessa’da eğitim görür. XIX. yüzyılın 40’lı yıllarında Odessa, Bulgar aydınlarının ulusal ve dini görüşlerinin oluşumu ve gelişimi açısından önemli bir merkezdir. Çintulov ilk şiir denemelerine İstanbul’da basılan Bulgar gazetesi *Tsarigradski vestnik (İstanbul Gazetesi)* sayfalarında başlamıştır. 50-60’lı yıllarda Çintulov, şiirlerinin büyük bir kısmında Bulgar halkını Osmanlı egemenliğine karşı ayaklanmaya ve isyana çağırmaktadır (İnanır, 2007:19).

Çintulov’un *Sevgili Bulgaristan Anamız (Bilgariyo, mila mayko)* adlı şiirinden de anlaşıldığı gibi Bulgarlar, Sırpardan, Karadağlılardan ve en çok kuzeyden gelecek olan kurtarıcı ve efsanevi kahramandan yardım beklemektedirler. Şairin Osmanlı iktidarına karşı direniş çağrılarını tüm Slav halklarına da yaptığını görmekteyiz:

“Ünlenen savaşçı çetelerimizle/ Sırplarla, Karadağlılarla birlikte
Ortak düşmanımıza karşı/ Biz Balkan’a çıkacağız.” (çev. E.İ.)
“Ний с хайдушки слави чети/ще отидем във Балкан,

с нази сърби, черногорци/ против общият душман.”
(<http://www.slovo.bg/showwork.php3;12.09.2006>)

Çintulov’un düşünce tarzını yakından inceleyecek olursak, yaratılan süje ile yazınsal amacın çoğunlukla uyuşmadığı anlaşılır. Şair, kendisini olayların dışında tutar, izlenimlerini dışarıya yönlendirir, böylece duygu ve düşüncelerinin sadece yazınsal bir gerçeğe dönüşmesini sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, Bulgarların bağımsızlık mücadelesini ve Rusya’nın Osmanlı İmparatorluğu’na karşı açtığı savaşı büyük bir coşkuyla desteklemiş olsa da, olayları öznel bir yaklaşımdan çok, nesnel bir yargıyla yorumlamaktadır. Şiirlerinde sıkça emir kipi kullanmış olması, Bulgar halkına mücadele ve savaş duygularını aşılama isteğinden kaynaklandığını düşünmekteyiz. Çintulov, imge ve metafordan çok, yazdığı şiirlerde eylem dolu kipler kullanır, örneğin:

“Kalk, uyan, Balkan yiğidi!”; “İçimizde alev alev ateşlen ey büyük sevgi!”; “Büyük küçük, hepimiz kalkalım, silahları kuşanalım!” ya da Rus askerlerine yaptığı çağrıda olduğu gibi “Gelin, gelin şehrimize!”
(<https://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=155&WorkID=4229&Level=2;12.11.2022>).

Petko R. Slaveykov (1827–1895) şiirleriyle Bulgar halkını bilinçlendirmeyi amaçlar, Osmanlı egemenliğine karşı olduğu gibi, Yunan papazlarına karşı da nefret uyandırmaya çalışır. Bulgar halkının büyük bir umutla beklediği, *Kurtuluş Savaşı* (*Osvoboditelna*) adını verdiği 1877-1878 Osmanlı-Rus (Plevne) Savaşı’nı şair, *Rusya, Ağalara* (*Na agite*), *Karşılama* (*Posreştane*), *Dostlar Birliği’ne* (*Kim drujinata*), *Survaknya* (*Bir Noel Kutlaması*), *Bulgarlara* (*Kim bulgarite*) adlı şiirlerinde coşku ve umutla anlatır (İnanır, 2007:21-26).

Çintulov’da olduğu gibi Slaveykov’un da özgürlük hayalleri Rusya ile ilintilidir. Mart 1877’de Rusya, Osmanlı Devleti’ne savaş ilan ettiğinde Slaveykov, *Bulgarların Rusya’ya Karşı Beslediği İnanç ve Ümitleri* (*Vyarata i nadejdata na bulgarina kim Rusiya*) adlı şiirini yazar. Rus halkına hitaben yazılan bu şiirde “Dyado İvan” (İvan Dede) mitolojik imgenin işlendiği dikkat çekmektedir. Şair, Rus Çarı’nı “yeryüzünde tek ve en yüce Çar”, Rusları ise “kan bir, can bir” olarak betimler ve şu sözlerle devam eder:

“Rusya bizim için bir ümit./Rus Çarı bizim kurtarıcımız:
Ondan başka bize kimse/Dikkat çevirmiyor, bizi düşünmüyor.”
(Ergenç, 1989:76)

Temmuz 1877 tarihli, savaşın devam ettiği sırada yazılan *Dostlar Birliği*'ne şiirinde Slaveykov, Çintulov'da olduğu gibi eylem dolu kipler kullanarak, özgürlük hayalleri kurmaktadır:

“Aç ve dalgalandır bayrağını sen/ Bizim genç voyvodamız!
Kanatlarını üzerimize aç/ Kıymetli özgürlüğümüz!” (çev. E. İ.)
“Развивай байрак ти, наши млад войводи!
Разперяй криле, /драга нам свободо!”
(<http://liternet.bg/library/bl/s/prslav.htm>.14.12.2006).

Bu dizelerde de gördüğümüz üzere Slaveykov, bunca felaket ve kıyıma yol açan savaşı sadece bir özgürlük imgesi olarak görmektedir. *Daily News* muhabiri F.D. Millet ise savaşın diğer yüzünü şu sözlerle dile getirir:

“Top arabalarının tekerlekleri ve at nalları altında ezilerek çamurlara karışmış Türk asker cesetleriyle karşılaşıyorduk. [...]tarlalarda karların içinde yatan Türk ve Bulgar köylülerinin ölümlerine rastlamaya başladık. [...]Türk ve Bulgar köylülerinin şeklini kaybetmiş cesetleri, kadın, erkek ve çocuk ölümleri tarlalarda yarı gömülü yatıyordu. Bu iki milletin köylüleri de kıyasuya vurulmuş olmalıydı”(Furieux, 1999:181).

Slaveykov, *Nauka* adlı dergide, 1883 yılında, *Eski Zağralı Kadın* (*Starozagorçenkata*) adını verdiği ve 1877-1878 savaşından bir kesitin anlatıldığı dramının dört bölümünü yayımlar. Yazar, beş bölümlük olarak tasarladığı ve bitiremediği oyunundan tragedyya olarak söz eder. Eski Zağara'da 1877 yılında başlayan savaş sırasında büyük bir yangının çıktığı bilinir. Bu olayları kaleme alan yazarın savaştan ne derece etkilendiği de şu sözlerden anlaşılır:

“Beş yıl boyunca (savaştan 5 yıl sonra, E. İ.) birkaç kez, tanıdığım Eski Zağra'daki korkunç felaketin anısına bir şeyler yazmayı denedim. Gözlerimle gördüğüm olayları, diğer kişilerin de gözleri önüne sermek istedim, böylece günümüzde dünyada olan en acımasız dramalardan birini anlatmak istedim.”(Nikolova, 2004:170-171).

Düşünce ve görüşleriyle Bulgar halkının duygularına dokunmak isteyen Slaveykov, antik dramalarda olduğu gibi, her olaya değişik bir yorum getirecek düşüncesiyle, oyunun örgüsüne birkaç koro yerleştirir. Örneğin, doğa manzarasını bir canlı olarak betimleyerek (*Yaşlanan Balkan, Duymayan Vitoşa, Uyuyan Rila Dağları, Hüzünlünen İrin-Pirin Dağları*) ortak bir koro seçilir. Oyunda *Eski Zağara çevresinde yaşayan Bulgarların korosu, Esir alınan kadınların korosu* gibi korolar, savaş ve yangınla

İlgili yorumlar yapmaktadır. Dramada, Eski Zağara yangınından kaçan kişiler, ya da Süleyman Paşa'yla görüşen adamın rolü gibi kısa rollere de yer verildiği anlaşılır. Ancak yazarın tüm dikkati, savaş mağduru olan başkahraman Donka üzerine yoğunlaşır. Savaşta genç kadın hem kocasını, hem de çocuklarını kaybetmiştir. Bu acılara daha fazla dayanamayan kadın, dördüncü bölümün sonunda kendini Meriç nehrinin derin ve karanlık sularına atar (İnanır, 2007:25-26). Donka'nın monologlarında, yazarın savaşa yüklediği felsefi anlam öne çıkar:

“Duraklamadan sessizce akan [...] bunca hatıraların dökülüp gittiği, serin, soğuk” Meriç suları, adeta zamansız zaman gibi bu ölümü, bu hatırayı da yutacaktır” (Nikolova, 2004:170-171).

Ohri doğumlu yazar Grigor Pırliçev (1830-1893), *Serdar* ise *Skender Bey* adlı destansı şiirleriyle aynı dönemde Balkan edebiyatı şair ve yazarları arasında önemli bir yere sahiptir. Dönemin toplumsal olaylarına duyarlılıkla tepki veren yazar, *Kurtarıcı Çar II. Aleksandır Kasidesi (Oda za Tcar-osvoboditelya Aleksandr II)* adlı eserinde Osmanlı-Rus Savaşını kaleme alır (Topalov, 1999:189). Adı geçen kasidede şair, bir yandan İncil'den esinlenerek dini imgelere yer verirken, diğer yandan sözlü halk yaratıcılığının nazım biçimlerini kullanır. Rusçayla karışık bir Bulgarca kullanarak yazdığı bu şiirini Pırliçev, Rus Çar'ına göndermek üzere hazırlar. Bu şiirde dramatik duygu ve imgelerin yanı sıra, Çintulov'un eylem dolu kiplerini ve Slaveykov'un yükselen vatanseverliğini çağrıştıran motiflere de rastlamak olasıdır. Adeta bir nefeste yazılan bu heyecan dolu kasidede yine “Dyado İvan” (“İvan Dede”) imgesinin işlendiğini görürüz.

L. Karavelov (1834-1879), yazdığı eserlerle Bulgar edebiyatının yeni bir akımla, *pozitivizmle* tanışmasına neden olur. Moskova Üniversitesi, Tarih-Filoloji Fakültesinde eğitim gören yazar, bilginin etkin gücüne inanmakta olduğundan, sanatın her şeyden önce öğretici bir görevi olduğunu ileri sürmektedir. Yazara göre:

“Gerçek yaşam sanatın yegane konularından biri olmalıdır”, ya da “her bir kitap öyle bilgi ve öğretiler içermelidir ki, okura ne amaçla olursa olsun, güç kazandırmalıdır” (Topalov, 1999 : 317) .

1876 yılında yaşanan ve trajik olaylara neden olan Nisan Ayaklanması (Aprilsko vıstanie), Bulgaristan üzerinde Rusya ve Avrupa'nın oynadığı oyunlarının bir göstergesidir. Başta yazar L. Karavelov olmak üzere aydınların büyük bir kısmı, olayların büyümemesi ve kopma noktasına gelmemesi için büyük çaba gösterirler.

Daha hayattayken hakkında farklı görüşler yürütülen yazar, günümüz edebiyat tarihçileri tarafından da farklı açılardan yorumlanır. Bazı uzmanlar, yazarı sadece aydın bir kişi olarak değerlendirirken, diğerleri devrimci demokrat kişiliğini önemser; başka bir grup tarihçi ise onun değişken, çelişen görüşlerine vurgu yapmaktadır. Rusya, Osmanlı Devleti'ne 1877 yılında savaş ilan ettiğinde Karavelov, Rus Başkomutanlık Karargâhına çağırılır. Yazar, Slav Gönüllüleri Komitesi Başkanı olan Aleksadır Al. Narişkin (1839-1916) ile birlikte Bulgaristan topraklarına ayak basar. Rus heyetinde yer alan Karavelov, Yeşilköy'e kadar gelir, burada Rus büyükelçisi Graf Nikolay İ. İgnatiyev(1832-1908) ile görüşür. Yazarın bu denli önemli kişilerle bir araya gelmesi, aslında Rusya'da da onun saygın bir kişi olarak tanındığını göstermektedir.

Karavelov'un *Eski Zamanların Bulgarları (Bilgari ot Staro Vreme)*, *Anasının Kuzusu (Mamino Detentse)* gibi eserleri, düzyazı türünde Bulgar edebiyatının seçkin eserleri arasında yer almaktadırlar. Bu uzun öykülerin yazarı, Osmanlı-Rus Savaşını bu kadar yakından izlemesine karşın, savaşla ilgili bir görüş açıklamaktan kaçındığı izlenimini yaratmaktadır. Karavelov, bir Güney Slav birliğinden yana olduğunu belirtir, ancak ortak bir devlet kurma fikrine karşı olduğunu, Rusya ve Avrupa'daki diğer büyük güçlerin Bulgarların ulusal sorunlarının çözümüne karışmamaları gerektiğini, çekinmeden, dergilerdeki yazılarında dile getirir. Karavelov, ilk kez bir Bulgar aydını olarak önemli bir konuyu kaleme alır. Osmanlı topraklarında yaşayan tüm halk ve kültürlerle aynı adaletin uygulanmasını isteyen yazar, Bulgaristan'ın gelecekteki yönetimiyle ilgili demokratik çözümler sunmaktan da kaçınmaz. Bağımsızlığını yeni kazanan ülkesinde olması gereken düzeni, yazar şu sözlerle açıklar: “*Ben sadece bir cumhuriyet düzeninde halkların tümünü temsil eden ve herkese düşünce özgürlüğü sağlayan egemen bir gücü kabul ederim*” (Lekov, 2001:206).

70'li yılların sonu ile 80lerin başında olgunluk dönemini yaşayan Bulgar Uyanış Çağı, Bulgarların siyasi özgürlüklerini ve ulusal kimliklerini kazanmış olmalarından dolayı neredeyse tüm olumsuz etkenlerden arınmış olarak, yeni arayışlara girmektedir. Uyanış Çağı Bulgar edebiyatının önemli eserlerinde de gördüğümüz gibi imgeler ve mito-politik mekânlar genelde yazar ve aydınlar tarafından yaratılır. Osmanlı-Rus Savaşı ve sonrasında ise Bulgar edebiyatında ilk olarak Neofit Bozveli (1785-1848) tarafından kullanılmış olan “*Mati Bulgariya*” (Anamız Bulgaristan) mitolojik mekanın yanısıra “*Lıvıt*

naş balkanski”(Bizim Balkan Aslanımız), “Veçno jiviyat na Balkana” (Balkanlarda Ölümsüz Olanlar), “Ludite glavi” (Deli Başlar) adlarını taşıyan efsanevi modellerden bazıları XIX. yüzyılın ilk yarısında mevcut olan örneklerin devamı olsalar da, gündemde olan konuların toplumsal ve ideolojik ruhunu yansıtmaktadırlar.

Bulgarların *Osvoboditelna (Kurtuluş)* olarak adlandırdıkları Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) ve sonraki yıllarda, adı geçen **imgeler** XIX. yüzyılın son çeyreğinde gelişen edebi eserlerde yer almakla birlikte, bu eserlere mitolojik bir anlam kazandırmaktadırlar. Örneğin, İvan Vazov’un *Unutulanların Destanı (Epopeya na zabravenite)* ve *Kurtuluş, (İzbavlenie)*, Zahari Stoyanov’un (1850-1889) *Bulgar Ayaklanmaları Üzerine Notlar (Zapiski po bulgarskite vistaniya)*, Penço Slaveykov’un (1866-1912) *Kanlı Destan (Kırvava pesen)* başlıklı eserlerinde savaş öncesi daha yaygın olan “İvan Dede” mitolojik modelinin yanı sıra “Mati Bulgariya” (Anamız Bulgaristan) ile birlikte yukarıda adı geçen modellerin ve imgelerin yazınsal birer estetik ilkeye dönüştüklerini görmekteyiz. Bu imgelerin “İvan Dede” mitolojik imgenin yerine geçmeleri, 60’lı yılların ortalarından itibaren Rusya ve Moskova’nın ya da Odessa’nın) Bulgar aydın ve devrimciler için merkez konumunu yitirmiş olmasıyla, yeni mekân arayışlarıyla da açıklanabilir (İnanır, 2007: 40). L. Karavelov, İv. Vazov, N. Bonçev gibi aydınlar faaliyetlerini Romanya’da, Sırbistan’da ya da Macaristan’da sürdürmektedirler.

XIX. yüzyılın 70-80’li yılları Bulgar kültürü için önemli bir dönemdir; kendi içinde yeni bir çağa (Modern Çağ’a) adım atan bu kültür, yeni ideolojik, estetik modellerini da yaratmaya çalışmaktadır. Bu yeni durumun işaretlerinden en önemlisi, sınırda, bir geçiş evresinde bulunma duygusudur. Modern felsefenin öncülerinden Jean Francois Lyotard da belirttiği gibi geleneksel toplumların modern toplumlara geçiş evreleri, “büyük öyküler” olarak adlandırılan eserler eşliğinde gerçekleşir; zira, yeni zaman her şeyden önce eski değerleri kaybetme korkusunu yaşatır. Yeni ve modern koşullar, bireyi alışkanlıkların ve geleneklerin ortamından çıkarır ve güvensizlik duygusunun artmasına neden olur. Böylece “büyük öyküler” bireyin yeni toplumsal ilişkilerini düzenler, yeni bir ideolojik ortamın yaratılmasını sağlar. Yine adı geçen düşünürü göre bu öyküler, yeni (modern) olarak algılanan zamanla eski zamanı birleştiren “metinlerdir” (Lyotard, 1994:130-155).

Lyotard'ın bu yorumlarını yukarıda açıklanan Bulgar edebiyatından seçilen metinlere uygulamak olasıdır. Örneğin, Z. Stoyanov'un *Bulgar Ayaklanmaları Üzerine Notlar* başlıklı notlarında "Lıvıt naş balkanski" ("Balkanlardaki Aslanımız") modeliyle birlikte "İvan Dede"nin mitolojileştirilmiş imgeyi de kullanmış olduğunu görürüz:

"Üç sığır çobanından en yaşlısı, kuzey yöne doğru parmağıyla işaret ederek: Sizin bu işlerinizin arkasında galiba, büyük 'Ayı', Rusya duruyor ve sizlere de onun adamlarısınız desem, yanılmam. Biz onun çocukları sayılırız. O, bizi düşman elinden kurtarmaya çalışıyor, diye böbürlene, böbürlene anlattı" (Stoyanov, 1972:392).

Böylece yeni ve eski imgelerin yan yana olduğunu görmekteyiz. Bu durum da bize hem bir geçiş döneminin yaşandığını gösterir, hem de türlerdeki değişime işaret eder.

Bulgar edebiyatında bu tür eserler ayaklanma ve Plevne Savaşı sonrası (70 lerin sonunda) "zapiski" (notlar, anı yazıları) türü olarak ya da devlet "istoriografisi" (tarih yazıcılığı) olarak 1879'larda ortaya çıkar. "Zapiski" de (notlarda) anlatılan konular Slaveykov, Karavelov, İliya Bliskov'un eserlerinde olduğu gibi "güncel temalar" üzerine kurgulanan öyküler değil, geçmiş olaylarla, tarihle ilintili konulardır ya da yazarlarının belirttiği gibi tarihsel olayların üzerine kurgulanan *notlardır*.

Örneğin, M. Grekov'un (1847-1922) *Biz Bulgaristan'ı Nasıl Kurtardık (Kak nie osvobodavahme Bılgariya)* ile İv. Kasabov'un (1837-1911) *Bulgaristan'da Devrimci Görüşlerle Biçimlenen Uyanış Hakkındaki Anılarım (Moite spomeni ot vizrajdaneto na Bılgariya s revolyutsionni idej)* adlı eserlerde yakın geçmişin en önemli olaylarından, Osmanlı-Rus Savaşı konusu işlenir. Burada yazarların başlıca amaçları, olayların neden olduğunu değil, nasıl gerçekleştiğini anlatmaktır. Nedenler elbette ki tarihçiler tarafından irdelenip yazılacaktır. Ancak bu eserlerde anı yazılarında olduğu gibi olayların merkezine yazar (anlatıcı) yerleştirilir, öyküdeki eylemler de onun çevresinde gelişmektedir (İnanır, 2007:41).

Sonuç

Bir suikaste karıştığı iddiasıyla Stefan Stambolov hükümetince 1892 yılında idam edilen Svetoslav Milarov'un *İstanbul Zindanlarından Hatıralar (Spomeni ot Tsarigradskite tmnitsi)*, St. Zaimov'u (1853-1932) *Geçmiş (Minaloto)*, K. Veliçkov

Hapishane (Temnitsa) adlı eserlerinde yine Bulgar tarihinin yakın geçmişiyle ilgili Doğu sorunu, 1876 Ayaklanma hareketi, dramatik savaş konuları artık romanvari bir yaklaşımla kaleme alınmaktadır.

İstanbul 1849 doğumlu Sv. Milarov 1881 yılında yazdığı *İstanbul Zindanlarından Hatıralar* adlı deneme türündeki eserinde bağımsız Bulgar Kilisesi'nin (Ekzarhanesi'nin) kurulmuş olduğu 1870'ten 1872 yılına kadar Osmanlı başkentinde yaşadıklarını anlatır. İsyen hareketi hazırlıklarında bulunduğu gerekçesiyle 1872 yılında tutuklanır. Hapishanedan kaçarak gemiyle Odessa'ya gider. *Hatıralar*'da *Makedonya* gazetesini birlikte yayımladıkları şair P.R. Slaveykov'dan da sıkça söz etmektedir. Ayrıca, bağımsız kilise mücadelesinde yer alan G. Krısteviç, St. Çomakov, D-r F. Mirkoviç'in yanısıra bir dönem sadrazamlık yapmış olan Mahmud Nedim Paşa (1818-1883) ile Tuna, Aydın ve Suriye Valisi Ahmet T. Mithad Paşa (1822-1884) hakkında da bilgiler paylaşır.

Kitabının önsözünde her ne kadar dramatik olayları anlatmayı hedeflediğini belirtmiş olsa da, ilerleyen sayfalarda bu süjenin birçok kişiye yabancı olmayan "İstanbul'un gizemli yüzü" gibi bir konuyla değiştirdiği anlaşılır. Yazar, doğduğu ve "dünyada eşi olmayan güzelliklere sahip" İstanbul'da ailesiyle birlikte yaşadığını anlatırken, "genç bir kızın sevildiği kadar sevdiği" İstanbul (<https://aretov.queenmab.eu/archives/revival/208-where-is-the-motherland.html>, /20.11.2022) ile ilgili düşüncelerini şöyle açıklar:

"İstanbul etkileyici romanların kaynağıdır; bu konuda Venedik ile benzerlikleri var; ancak Venedik hakkında birçok yazı yazılmış, oysa İstanbul'un büyüleyici ve gizemli zenginlikleri yeni keşfedilmeye başlanmıştır."(Milarov, 1992: 12.

Venedik sadece bir coğrafya değil, dünya kültüründe bir değer, "bir karşılaştırma yöntemi, bir eğitim, bir inanç sistemi, edebiyat ve mitolojidir" (Kabbani, 1993:136) aynı zamanda. Milarov'un *İstanbul Zindanlarından Bir Hatıra* başlıklı eserinde İstanbul'u Venedik ile karşılaştırmış olması yazarın siyasi konulardan uzaklaşıp, yeni nesil aydın ve yazarlara uzlaşmayı daha uygar bir alanda aradığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Ergenç, L. (1989). *Bulgar Yayınlarında Türkler*, TTK, Ankara.
- Furieux, R. (1999). Tuna Nehri Akmam Diyor (çev. Şeniz Türkömer/Derin Türkömer), Doğan Kitapçılık.
- İnanır, E. (2004). Rus Edebiyatında ‘Slavcılık’ Düşüncesi, *Litera İ.Ü. Edebiyat Fak., Batı Dilleri ve Edebiyatları Dergisi*, 16, s.121-135.
- İnanır, E. (2007). *Bulgar Edebiyatında Plevne ve Balkan Savaşları*, Çantay, İstanbul.
- Jeçev, T. (2001). *Bilgarskiyat Velikden ili strastite bilgarski*, Hr. Danov, Plovdiv.
- Kabbani, R. (1986). *Avrupa'nın Doğu İmajı*, Bağlam, İstanbul.
- Kurat, A.N. (1987). *Rusya Tarihi*, TTK Basımevi.
- Lekov, D. (2001). *Literatura na Bilgarskoto Vizrajane*, Ariadna, Sofya.
- Liotard, J.F. (1994). *Postmodern Durum. Bilgi Üzerine Bir Rapor* (çev. Ahmet Çiğdem) Vadi yay., Ankara.
- Milarov, Sv. (1999). *Spomeni ot Tsarigradskite tımnitsi*, 2. Baskı, GAL-İKO, Sofya.
- Nikolova, Ju. (2004). *Vizrojdenska Literatura*, Hermes, Plovdiv.
- Niyazi, M. (2011). *Plevne*, Ötüken Neşriyat, Ankara.
- Novikov, M.V., Perfilova, T.B. (2012). Kontseptsiya mifa F.İ. Buslayeva, *Yaroslavskiy Pedagogičeskiy Vestnik-2012-No 3*, s.207-215.
- Pançenko, A.M.(1988). Petr i slavyanskaya ideya, *Russkaya Literatura*, S.3, s.146-152.
- Stoyanov, Z. (1972), *Zapiski po bilgarskite vistaniya*, Bilgarski pisatel, Sofya.
- Şentürk, H. (1992), *Osmanli Devleti'nde Bulgar Meselesi*, TTK, Ankara.
- Topalov, K. (1999), *Vizrojidentsi*, Unv. İzd., Sofya.
- Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri. *1877-1878 Osmanlı –Rus Harbi*. II nci cilt (1985), Genkur. Basımevi, Ankara.
- Radev, İ.(1997). *İstoriya na Bilgarskata Literatura*, Abagar, V. Tırnov.
- <http://www.slovo.bg/showwork.php3> (12.09.2006).
- <http://liternet.bg/library/bl/s/prslav.htm> (14.12.2006).
- <https://turkctarih.com/tarih-caglari/tarih-oncesi/on-turkler/sarmatlar-3/>(26.10.2022).
- <https://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=155&WorkID=4229&Level=2;> (12.11.2022).
- (<https://areto.queenmab.eu/archives/revival/208-where-is-the-motherland.html>. /20.11.2022).